

ВАПСВА Ю.А. ЮРИДИЧНА ПОМИЛКА ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРИ ЇЇ НАЯВНОСТІ
Розглянута проблема юридичної помилки в кримінальному праві та її вплив на кваліфікацію, надані пропозиції по внесенню змін до КК України.

VAPSVU JU.A. LEGAL MISTAKE AND FEATURES OF QUALIFICATION AT ITS PRESENCE
The problem of a legal mistake in criminal law and influence on qualification is considered, offers on modification in CC Ukraine are brought.

УДК 343.102:343.53

В.Я. ГАЙДАЙ

*Інститут перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників ОВС
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РОЗКРИТТЯ ШАХРАЙСТВА¹

Розглядаються загальні проблеми отримання, обробки та використання гласної та негласної інформації щодо осіб, схильних до вчинення шахрайства, а також причин та умов, що сприяють вчиненню даного злочину з метою попередження й розкриття злочинів.

Важливим напрямком підвищення ефективності правоохоронної діяльності є її належне інформаційне забезпечення, так як відстеження криміногенних процесів, попередження та боротьба зі злочинністю, вирішення інших завдань правоохоронної системи неможливе без формування відповідних інформаційних потоків, зокрема, статистичних, аналітичних й довідкових відомостей. Значний внесок у розробку методологічних, організаційних та правових засад інформаційного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку зробили такі вчені, як О.М. Бандурка, Г.М. Бірюков, В.О. Глушков, Г.В. Епура, І.П. Козаченко, В.С. Овчинський, В.Л. Регульський, О.П. Снігер'юв, І.Р. Шинкаренко та ін. Однак, не дивлячись на інтенсивність та широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку, багато питань у цій сфері залишаються дискусійними, тобто такими, які потребують подальшого наукового пошуку. Саме розв'язання цієї проблеми, накреслення певних шляхів вирішення виникаючих проблем і є метою написання даної статті, а її новизна полягає у розгляді проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення попередження та розкриття шахрайства, що у цьому ракурсі раніше не відбувалось у сучасних роботах з теорії ОРД.

Таким чином, інформаційні масиви банків даних мають велику інформаційну цінність для оперативних підрозділів і ефективно використовуються в боротьбі зі злочинністю. Так, за даними науково-практичного посібника під редакцією Г.В. Епура, "практично кожен другий злочин розкривається з використанням банку даних управління оперативної інформації". Не викликає сумніву і те, що заходи, які забезпечують збір початкової інформації

про вчинення шахрайства, є важливим етапом роботи з розкриття цього злочину. Від того, наскільки вчасно отримана початкова інформація, від її повноти багато в чому залежить успіх подальшого розшуку шахраїв, зміст і спрямованість наступних заходів щодо розкриття цього злочину.

Однак, аналіз інформаційного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо попередження та розкриття шахрайства дозволив виявити низку негативних факторів, які впливають на її ефективність, а саме: відсутність науково-обґрунтованих основ інформаційного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку; низький рівень організації взаємодії з обміну інформацією; трудомісткість підготовки, накопичення, обробки і видачі вхідних даних; низький рівень використання новітніх методик інформаційного забезпечення. Так, аналіз поінформованості працівників підрозділів карного розшуку про нові засоби, методики, експертизи, які дозволяють одержувати і використовувати об'єктивну інформацію, свідчить, що цей рівень недостатній. Тобто, середній рівень поінформованості оперуповноважених про криміналістичні рекомендації, які розроблені та опубліковані за останні роки, складає 32 %, наслідком чого є незадовільне використання даних сучасних розробок [1, с.51]. Під час проведеного нами анкетування 56 оперуповноважених карного розшуку УМВС в Харківській області було з'ясовано, що 54,9 % опитаних оперативних працівників органів внутрішніх справ визнають інформаційне забезпечення їх діяльності незадовільним; 51 % - вказують, що система інформування про можливості науки і техніки не відповідає потребам оперативно-розшукової практики. До загальних недоліків інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку респонденти віднесли нерегулярність інформування, неконкретність і неповноту інформації, складність використання інформа-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Філіпенко Н.С. (ХНУВС).

ційних джерел, переважне існування методик розслідування злочинів, які були розроблені більш ніж десять років назад, відсутність необхідної інформації про нові методики розслідування конкретних видів злочинів та ін.

Інформаційне забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку ОВС спрямоване на створення, організацію функціонування та вдосконалення інформаційних систем, які служать успішному виконанню завдань з попередження та розкриття злочинів. Так, у нових умовах роботи органів внутрішніх справ, коли основу їх діяльності складають профілактика та прогнозування правопорушень, розкриття злочинів по "гарячих слідах", спостерігається стала тенденція подальшого збільшення обсягів інформації про причини окремих злочинів та умови, які сприяють їх вчиненню, про пошук найбільш ефективних форм і методів їх запобігання [2, с.530]. Під час розкриття і розслідування шахрайства першочергове значення має інформація про осіб, що вчинили чи могли вчинити цей злочин, причетних до вчинення шахрайства осіб, про нерозкриті злочини, про походження і належність виявлених речових доказів, включаючи різні види слідів тощо. Швидко одержання таких даних залежить від ефективного використання існуючих систем обліків різних об'єктів, що перебувають у сфері діяльності підрозділів карного розшуку. Як зазначає О.В. Одерій, "потреби оперативних підрозділів органів внутрішніх справ в одержанні вичерпної інформації спонукають до створення і розробки нових видів обліків, реєстрації об'єктів за новими, раніше не використаними ознаками [3, с.3].

На нашу думку, до основних завдань інформаційного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку доцільно віднести: забезпечення оперативних підрозділів оперативно-розшуковою, довідковою, статистичною, архівною та іншою інформацією, необхідною для попередження та розкриття злочинів, зокрема шахрайства; контроль за станом оперативно-розшукових обліків, аналіз їх використання щодо попередження та розкриття злочинів; розробку та впровадження типових автоматизованих систем, координація робіт з питань використання в оперативно-розшуковій діяльності комп'ютерної техніки; забезпечення актуальності інформаційних масивів, контроль над повнотою і своєчасністю представлення облікової інформації. Таким чином, в загальному вигляді призначенням інформаційного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку є розв'язання інформаційних ситуацій, які виникають під час вирішення останніми завдання щодо попередження та розкриття злочинів, зокрема шахрайства.

На нашу думку, уся існуюча в підрозділах карного розшуку інформація можна звести у такі групи: 1) оперативна інформація, до якої можна віднести інформацію про вчинені злочини; розшукуваних злочинців; повідомлення про хід розслідування кримінальних справ; повідомлення преси; листи, скарги громадян і посадових осіб; дані оперативних розробок, в тому числі за допомогою негласних співробітників та ін.; 2) аналітична інформація, тобто відомості, отримані під час аналізу первинних даних про різні сторони діяльності підрозділів карного розшуку, джерелами якої є довідки про результати перевірок, аналітичні довідки, огляди, методичні рекомендації, інформаційні листи; 3) директивно-планова інформація, яка являє

собою постанови, рішення, розпорядження, відомчі накази і вказівки вищестоящих органів карного розшуку, а також плани з питань роботи останніх.

Зміст інформаційного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо попередження та розкриття шахрайства складають знання про стан цього виду злочинності, динаміку його розвитку, оперативну обстановку, оперативно-розшукову практику. Оперуповноважені карного розшуку використовують кримінально-правову, кримінально-процесуальну, криміналістичну та кримінологічну інформацію. Джерелами такої інформації служать: кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство, підзаконні акти, юридична література; оперативно-розшукові, довідкові і криміналістичні обліки.

Функції інформаційного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо попередження та розкриття шахрайства можна поділити на підготовчі та основні. Так, підготовчі функції включають: фіксацію первинних даних; збирання первинних даних; збереження первинних даних. Основними функціями є: пошук та обробка інформації; оформлення та розмноження підсумкової інформації; передача підсумкової інформації зацікавленим особам.

Діяльність працівників карного розшуку щодо попередження та розкриття шахрайства триває у певному інформаційному середовищі, змістовним аспектом якого стає доказова інформація. Щоб розкрити злочин, оперуповноважений намагається шляхом проведення оперативно-розшукових заходів здобути достатню кількість інформації. Так, після отримання повідомлення про вчинення злочину, оперативний працівник потрапляє в певне інформаційне середовище, яке, як правило, характеризується браком необхідної інформації. При цьому збільшення обсягу інформації, якою володіє працівник карного розшуку здійснюється двома шляхами: перший - інформація надходить ззовні, другий - власне, створення оперуповноваженим інформації шляхом пізнавальної та аналітичної діяльності (висунення оперативно-розшукових версій, зіставлення показань тощо).

На нашу думку, з метою підвищення ефективності використання оперативним працівником зовнішньої інформації про обставини скоєного злочину, особистість злочинця, інші важливі обставини, пасивні дії оперуповноваженого повинні бути замінені активними, змістом яких є використанням комунікативних зв'язків із населенням, залученням різних засобів комунікації, що дозволить оперативному працівнику здобути нову потрібну інформацію про: осіб, які є свідками або потерпілими від шахрайства і можуть володіти інформацією про цей злочин або осіб, які його вчинили; осіб, які знають розшукуваного; осіб, які не знайомі з розшукуваним, їм не відомі обставини вчинення злочину, але вони бачили об'єкти розшуку (людей, предмети тощо) після вчинення злочину. Крім того, на основі такої інформації, отриманої від цих осіб, оперуповноважений може: привести в дію план профілактичних заходів, перешкоджаючи пересуванню розшукуваного; через засоби масової інформації справляти психологічний вплив на особу, яка вчинила шахрайство і переховується.

Так, після повідомленні через ЗМІ про розшук конкретної особи, яка вчинила шахрайство (або належних їй предметів), злочинець вимушений діяти у складній обста-

новці і в стані підвищеної психологічної тривоги (наприклад, показавши в ЗМІ фотографію і повідомивши паспортні дані, оперативний працівник позбавляє цю особу можливості використовувати свої документи). З метою застосування психологічного впливу на розшукувану особу доцільним є використанням підрозділами карного розшуку таких тактичних прийомів: повідомлення про виявлення ОВС фактів, які розшукуваний намагався всіляко приховати (знищити); повідомлення про дачу правдивих показань іншими співучасниками; повідомлення про наявність випадкових очевидців; схиляння до відмови від переховування, укриття предметів, що розшукуються; вплив через родинні, професійні, дружні та інші зв'язки.

Отримана від громадян інформація повинна бути ретельно перевірена. Не виключено, що громадянин може помилятися, коли повідомляє, що бачив розшукуваного. Слід враховувати і можливість дезінформації, що надходить від злочинців, особливо у разі вчинення шахрайства організованою групою. Після поширення розшукової інформації через засоби масової інформації шахрай може розповсюджувати суперечливі повідомлення, розраховуючи, що правдива інформація про його злочинну діяльність, яку сповіщають громадяни, залишиться оперативним працівником без належної уваги.

Оперативну інформацію працівник карного розшуку може отримати і безпосередньо, здійснюючи оперативно-розшукові заходи, наприклад, спостерігаючи за об'єктом перевірки, здійснюючи оперативний розшук, опитуючи громадян, вивчаючи документи, знайомлячись із завданнями інших оперативних підрозділів.

Іншими є сутність і розуміння інформаційного забезпечення, коли суб'єкт пізнання, зокрема оперативний працівник використовує інформацію, яка зберігається в його пам'яті. Така процедура завжди залишається неусвідомленим явищем, яке виникає внаслідок відображення органами чуттів об'єкта, як тільки він потрапляє в поле інтересів суб'єкта пізнання. Звідси, таке інформаційне забезпечення полягає в інтелектуальному, спеціальному пізнанні, здійснюваному у формі процесуального доказування.

Для оперативного інформаційного забезпечення підрозділів карного розшуку в системі органів внутрішніх справ створюються інформаційні обліки. Так, у склад інформаційних обліків першого рівня входять банки: 1) кримінологічної інформації, що містять відомості про: а) надзвичайні події; нерозкриті тяжкі злочини та резонансні злочини; викрадені, загублені та вилучені предмети, знаряддя вчинення злочинів, речові докази, в тому числі – номерні речі, антикваріат, автотранспорт, вогнепальну зброю, документи; криміналістичні обліки; викрадені та вилучені наркотичних речовини; об'єкти виготовлення, переробки, зберігання та використання наркотичних речовин; б) осіб таких категорій: особливо-небезпечних рецидивістів; злочинців-гастролерів; злочинців, оголошених до міждержавного розшуку; організаторів і членів злочинних угруповань; які були засуджені за злочини, пов'язані з наркотиками, торговців та розповсюджувачів наркотичних речовин з міжрегіональними та міжнародними зв'язками; схильних до вчинення злочинів, які посягають на інтереси держави; які пропали безвісти; 2) опера-тивно-довідкової інформації, що містить дані алфавітного

та дактилоскопічного обліків раніше засуджених осіб; 3) статистичної інформації, що містить дані про стан злочинності та результати боротьби з нею; 4) статистичної інформації, що містить повідомлення спец апарату та іншу оперативну інформацію загально-відомчого значення; 5) паспортної реєстрації громадян; 6) з інформацією про зареєстрований автотранспорт; 7) даних адміністративно-управлінського призначення; 8) з інформацією про зареєстровану вогнепальну зброю; 9) даних спеціального призначення галузевих служб; 10) банк даних архівів та спеціальних фондів.

Так, за допомогою автоматизованого банку даних оперативні працівники можуть отримувати наступну інформацію: 1) про спосіб шахрайства: а) про нерозкриті і розкриті шахрайства, вчинені аналогічним способом; б) про злочини, потерпілими від яких є певні категорії громадян (приїжджці, відпочиваючі, іноземці, покупці чи продавці певних товарів тощо); в) про злочини, вчинені у тому або іншому місці (наприклад, у квартирі, універмазі, ошадкасі тощо); г) про шахрайства, в результаті яких злочинці заволоділи тим самим предметом (автомашина, квартира, гроші, коштовності тощо); д) про шахраїв, відносно яких є відомості про вчинення ними шахрайства аналогічним способом; 2) по опису зовнішності шахраїв: за національністю; за кольором волосся, ростом, особливими прикметами (наколки, шрами, родимки тощо).

Значну допомогу у розкритті шахрайства надають криміналістичні обліки, наприклад, колекції почерків шахраїв, використаних при вчиненні шахрайства, підроблених документів (водійських посвідчень, технічних паспортів, довідок тощо), відбитків печаток і штампів та інших.

Для забезпечення оперативного обміну повідомленнями та інформацією між оперативно-розшуковими та слідчими підрозділами створюються галузеві інформаційні мережі, які є складовою частиною інформаційної мережі ОВС України. Слід зазначити, що інформаційні галузеві мережі всіх рівнів (центральний, регіональний, територіальний) – це відомчі мережі закритого типу, до яких не допускається підключення інформаційних мереж загального користування. При побудові комп'ютерних мереж використовуються новітні інформаційні технології із застосуванням оптично-волоконних, провідних та радіоканалів передачі даних, сертифікованих програмно-апаратних засобів, які забезпечують надійність, вірогідність та конфіденційність обміну.

З метою планомірного збору, систематизації й оптимального практичного використання оперативно-розшукової інформації підрозділи карного розшуку використовують різні види її збереження: облікові справи по лінії боротьби із шахрайством; оперативно-розшукові обліки осіб схильних до вчинення шахрайства; картотеки і фототеки (фотоальбоми) відомих карному розшуку місцевих шахраїв та шахраїв-гастролерів. Так, наприклад, цінність останніх полягає у можливості ідентифікації шахраїв по способу вчинення злочину, прикметам зовнішності тощо, причому корисною є класифікація шахраїв не тільки по виду злочину, але й більш вузько, тобто за їх злочинною спеціалізацією, наприклад, осіб, які займаються обманом під видом покупців автомашин, квартир, карткових шулерів та ін.

В останні роки в підрозділах карного розшуку для

розкриття шахрайства застосовуються відеотеки. Як на нашу думку, цінність відеозапису полягає в тому, що він дозволяє фіксувати не тільки "статичний" портрет, але й особливості голосу, мови, міміки, жестикуляції й інші функціональні (динамічні) ознаки, що значно поліпшує можливість розкриття даних злочинів за допомогою впізнання.

Нині діюча система інформаційного забезпечення по лінії карного розшуку передбачає централізоване інформування про нерозкриті шахрайства. Так, міськрайлінорган внутрішніх справ, на території обслуговування якого вчинено злочин, який залишився нерозкритим, не пізніше 10 днів з моменту його вчинення, направляє в Департамент (управління) карного розшуку МВС, УВС областей картку на нерозкритий злочин. У даній картці вказується вид, час і місце його вчинення, спосіб вчинення і прикмети злочинця. Отримавши ці дані апарати карного розшуку МВС, УВС на їх основі складають орієнтування, які розсилають в усі територіальні і транспортні органи внутрішніх справ, СІЗО, ПТТ, УВП. Орієнтування доводяться до відома особового складу міськрайлінорганів внутрішніх справ, оперативні апарати яких організують виконання зазначених у них оперативно-розшукових заходів. Ці заходи можуть носити одноразовий або тривалий характер.

На нашу думку, інформація про нерозкриті шахрайства повинна містити такі відомості: дату вчинення злочину; спосіб шахрайства і його спрямованість на певний вид власності; суму збитку, заподіяного злочинцем; місце вчинення злочину (місто, село, селище, мікрорайон, будинок); кількість осіб, які приймали участь у вчиненні злочину; зовнішні ознаки злочинців; чи використовувались під час вчинення злочину підроблені документи, які саме; прикмети викраденого майна; дані про потерпілого.

Сьогодні необхідною є систематизація всієї оперативної інформації, яка міститься в оперативних обліках інформаційних центрів та передбачення систематичного (не рідше одного разу на місяць) обов'язкового ознайомлення з нею працівників карного розшуку, а при необхідності і працівників інших служб, особливо тих, які є членами слідчо-оперативної групи.

Доцільним, на нашу думку, є відновлення позитивно зарекомендованої практики видання обласних та загальнодержавних бюлетенів МВС та УВС агентурно-оперативної інформації, в яких би містились дані, що отримані як оперативними працівниками, так і за допомогою агентури органів внутрішніх справ про підготовлювані або вчинені шахрайства на території різних районів,

міст та областей, дані, які характеризують особистість злочинців, способи їх шахрайських дій тощо.

На нашу думку, перспективними напрямками розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо попередження та розкриття шахрайства можуть бути: підвищення оперативності одержання інформації; підвищення оперативності надходження і постановки на облік нової інформації; доступність оперативно-розшукової інформації для працівників підрозділів карного розшуку поряд з високою захищеністю її від несанкціонованого доступу і зміни; підвищення швидкості одержання інформації; надійність використання оперативно-розшукової інформації, тобто можливість працювати з нею навіть під час відключення електроенергії чи каналів зв'язку.

Наприкінці зазначимо, що на даний час в підрозділах карного розшуку склалася ситуація, яка об'єктивно потребує реорганізації та оновлення існуючої системи інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності. У зв'язку з тим, що значно збільшився потік інформації, що надходить на адресу оперативних підрозділів зростає і кількість оперативних документів, які потребують негайного виконання. Побільшав обсяг ручних довідкових карток та існуючих банків даних, які досягли тієї межі, коли наявні технічні засоби і технології не дозволяють оперативно та доброякісно обробляти оперативно-розшукову та криміналістичну інформацію, яка надходить до підрозділів карного розшуку. Отже, оптимальної організації інформаційних масивів та баз даних оперативно-розшукової інформації можна добитись лише за допомогою створення комплексу взаємозв'язаних інформаційних систем у рамках, як конкретного підрозділу карного розшуку, так і всієї системи оперативних підрозділів блоку кримінальної міліції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахинин А.П. Оперативно-розыскная практика: проблемы и направления совершенствования. -К.: Либідь, 1992. -75 с.
2. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник /За ред. Ю.Ф. Кравченка. -К.: НА-ВСУ, 1999. -702 с.
3. Одерій О.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів. -Донецьк: ДПВС, 2001. -20 с.

Надійшла до редколегії 23.12.2005

ГАЙДАЙ В.Я. ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ И РАСКРЫТИЮ МОШЕННИЧЕСТВА

Рассматриваются общие проблемы получения, обработки и использования гласной и негласной информации о лицах, склонных к совершению мошенничества, а также причин и условий, которые содействуют совершению данного преступления с целью предупреждения и раскрытия преступлений.

GAJDAJ V.J. INFORMATION-ANALYTICAL MAINTENANCE OF ACTIVITY DIVISIONS OF A CRIMINAL INVESTIGATION DEPARTMENT UNDER THE PREVENTION AND DISCLOSING OF SWINDLE

The common problems of reception, processing and use of the public and private information on the persons inclined to fulfillment of swindle, and also the reasons and conditions which promote fulfillment of the given crime with the purpose of the prevention and disclosing of crimes are considered.